

Шинкаренко І.Р.

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативного-розшукової
діяльності та спеціальної техніки ФПФПКП
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У дослідженні формування та розвитку конкретної науки наукознавці виокремлюють три стадії:

1. Фактологічна (збираюча) – встановлення факту здійснення конкретного історичного процесу.

2. Теоретична (пояснювальна) – встановлення причин виникнення та здійснення процесу конкретним чином.

3. Прогностична – передбачення перспектив розвитку науки – вища стадія її розвитку, на якій у повній мірі виявляються можливості самої науки [1, с. 76-89.].

Зміна поглядів на зміст негласної діяльності правоохоронних органів в залежності від історичних етапів розвитку українського суспільства мала свій відбиток на формування оперативного-розшукової діяльності, що виникла у надрах кримінального процесу трансформувалась у криміналістику та сформулювалась у теоретичні засади негласного дізнання, а згодом у теорію ОРД.

Враховуючі системний та історичний підхід до вивчення наукових здобутків та їх порівняння з викликами суспільства на відповідних етапах історичного розвитку України, можемо розвиток теорії оперативного-розшукової діяльності та її парадигм поділити на такі етапи:

1. Кінець XIX століття – 40-ві роки XX століття йде формування наукових поглядів на існування окремого виду діяльності поліції – міліції, що полягає у використанні спеціальних сил, засобів, методів та заходів з метою попередження та розкриття злочинів. Під час означеного періоду визначено особливості цієї діяльності та розроблено засади виокремлення накопичених фактологічних даних, що характеризують її існування як виду діяльності та її наукового підґрунтя. Означений етап відповідно до наукознавства можливо назвати фактологічним (збираючим) – встановлення факту здійснення конкретного історичного процесу.

Підґрунтям появи узагальнених знань про розшукову та слідчу діяльність були опубліковані у XVIII-XIX ст. роботи, що містили відповідні рекомендації щодо проведення окремих дій та й всього розслідування (І.Т. Посошков, Л. Ягеманн), [2-4]. Вчення про проведення розслідування (Untersuchungskunde) було започатковано Белінгом, Гроссом, Пфеннінгером, Хиппелем, Цбинденем, Штрайхером та ін. [5].

На теренах України у складі Російській Імперії ще в першій половині ХІХ ст. з'явилося низка робіт присвячених методиці розслідування. Але роботи М. Орлова, Я. І. Баршева, В. А. Ліновського [6; 7].

На початку ХХ століття з'явилася низка робіт з основ теорії кримінального розшуку, яка визначила його зміст об'єкти та предмети (Є.Ф. Буринський, О. Вайнгарт, О. Громов, О.О. Квачевський, П.І. Люблінський, С.М. Трегубов [8-10].

Теоретичне виокремлення розшуку від дізнання стало підґрунтям розробки теоретико-методологічних засад діяльності окремих підрозділів по розшуку злочинців, що було здійснено у працях І.Т.Тарасова [11, с.801-812]. Тактичні засади розшуку були надані у працях І.М. Снігерьова [12, с. 177-221].

У 30-40 - ті роки здійснювалися дослідження та методичні роботи щодо змісту, формування правових, організаційних та тактичних засад «розшукового мистецтва (20–30-ті роки ХХ століття)» - «негласного розслідування» - «кримінально-розшукової роботи» - «кримінального розшуку» - «агентурно-оперативної боротьби зі злочинністю» - «оперативна робота» - «агентурно-оперативна робота» [13; 14, с. 14; 15, с.3, 11].

2. 50–60-ті рр. ХХ століття – характеризується виникненням оперативно-розшукової діяльності як галузі наукового знання з визначенням предмета оперативно-розшукової діяльності як сукупності негласних заходів, заснованих на використанні, головним чином, секретних засобів боротьби із злочинністю. У подальшому в предмет вивчення увійшли закономірності правових стосунків, що складаються у процесі оперативно-розшукової діяльності. Це розуміння предмета теорії довгий час залишалося переважаючим у науці і зберігає прибічників до теперішнього часу.

У цей же період виходять значущі для теорії ОРД роботи Р.С. Белкіна (1968р) та А.І. Колесніченка (1963 р.), Б.Г. Курашвілі (1968 р.) в яких було підтверджено існування окремої наукової дисципліни, що розглядає організацію, мету, та зміст оперативно-розшукової діяльності [16-18]. З серпня 1969 по грудень 1971 рік (1969 р. – 1; 1970 – 5; 1971 – 11) було захищено 17 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук з оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, науковцями було визначено, що оперативно-розшукову діяльність можливо розглядати:

- як галузь науки, яка є системою знань про закономірності дійсності, має власний предмет дослідження;
- як вид діяльності, яка є не просто сукупністю секретних методів і заходів, а має системний науковий та соціально обумовлений характер.

Було теоретично обґрунтовано співвідношення криміналістики і оперативно-розшуковій діяльності:

- криміналістика і оперативно-розшукова діяльність – це дві самостійні галузі науки і практичної діяльності;
- криміналістика і оперативно-розшукова діяльність мають єдину мету

–боротьбу із злочинністю;

- криміналістика спрямована на пошук, збирання, дослідження, оцінку і використання доказів з метою їх належного застосування в досудовому і судовому провадженні. Оперативно-розшукова діяльність через її методи роботи спрямована на здобуття інформації з метою виявлення, розкриття, припинення і попередження злочинів. Її використання в доказуванні, а також у формуванні доказів під час кримінального провадження;

- криміналістика і оперативно-розшукова діяльність деякою мірою використовують однакові методи роботи для досягнення своїх цілей, взаємодіючи і використовуючи наукові і практичні досягнення один одного;

- при розслідуванні злочинів, їх виявленні і розкритті відбувається неодмінна взаємодія криміналістики і оперативно-розшукової діяльності у вигляді спільного планування, пошуку і збирання доказів і іншої інформації, організації діяльності слідчих і оперативних працівників.

Означений період відповідно до наукознавства можливо класифікувати як теоретичний (пояснювальний).

2. 70–80-ті рр. ХХ століття – йде формування парадигми залежності практичної реалізації (тобто оперативно-розшукової практики) від отриманої інформації про об'єкт оперативної уваги та рівня організаційного забезпечення, тобто оперативно-розшукова діяльність складається з двох органічно пов'язаних між собою частин: пізнавальної, що включає пошук, збір, аналіз і оцінку відповідної інформації; і діяльної, тобто практичної реалізації отриманої інформації та організаційного забезпечення.

У подальшому ці дослідження доповнилися виділенням в оперативно-розшуковій діяльності і третьої сторони (організаційного забезпечення). Ця концепція згодом матиме вирішальне значення в конструюванні визначень предмета теорії оперативно-розшукової діяльності.

Значний вклад в становлення та розвиток теорії ОРД органів внутрішніх справ у цей період зробили А.М. Абрамов, В.М. Аتماжитов, В.В. Баранов, І.І. Басецкий, Б.Н. Блинов, Ю.С. Блинов, Б.Е. Богданов, Б.В. Бойцов, Б.С. Болотский, Г.Л. Борисов, А.С. Борщев, В.М. Бурикин, О.А. Вагин, А.С. Вандишев, А.Ф. Возний, В.Т. Вербовой, Ю.И. Веселов, Е.П. Вечерний, А.А. Вилков, А.Я. Вилке, М.П. Водько, Ю.Я. Вольдман, В.В. Волченков, С.С. Галахов, О.А. Галустян, А.І. Глушков, І.Н. Голубков, В.Ю. Голубовський, В.Г. Гриб, А.И. Гуров, В.В. Дедюхин, Е.О. Дидоренко, І.М. Дьяченко, І.Р. Евстигнєєв, В.І. Елинський, М.С. Железняк, Р.А. Журавлев, А.В. Земскова, В.Е. Зобов, П.І. Іванов, С.М. Іванов, С.В. Ігнатов, В.П. Ілларионов, В.А. Ільичев, А.П. Ісиченко, І.П. Казаченко, В.В. Кальницький, А.П. Калинин, И.Л. Карлов, Ю.Ф. Кваша, О.П. Кирилов, І.А. Климов, О.Г. Ковалев, В.Я. Коломиєць, М.В. Кравченко, А.М. Кузьмин, В.П. Кувалдин, Г.Г. Лаевский, В.А. Макаров, В.Г. Маматов, А.Г. Маркушин, О.П. Мельниченко, Є.А. Митрофанов, Б.Г. Морохин, Б.Я. Нагиленко, В.А. Нетреба, П.А. Олейник, В.Н. Омелин, В.И. Попов, В.Л. Попов,

С.Н. Поправ-ко, Н.К. Потоцький, Е.П. Приходько, Л.А. Прохоров, Н.І. Решин, М.А. Рогов, Е.М. Рябков, А.У. Садиков, СМ. Савченко, В.Г. Самойлов, Б.М. Самохин, В.В. Сергеев, Н.І. Сидоренко, Б.П. Смагоринський, С.О. Смирнов, М.М. Спиров, К.В. Сурков, К.М. Тарсуков, Е.Ф. Толмачев, В.І. Тихоненко, В.Н. Тищенко, Е.В. Токарев, А.Б. Утевский, Н.В. Филимонов, Г.І. Фильченков, В.П. Хомколов, А.И. Царев, В.П. Шиенок, М.А. Шматов, Н.М. Якушин та ін.

У процесі розробки методологічних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності висувається концепція про те, що одним з об'єктів вивчення оперативно-розшукової науки виступає злочинність як соціальне явище (до цього як об'єкт розглядався злочин або їх сукупність). Розвитком цієї концепції стало теоретичне обґрунтування як безпосередній об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності кримінальної активності. Обґрунтовується теза про можливість проведення розвідувальної, пошукової роботи не лише у зв'язку з підготовкою і вчиненням конкретних злочинів. Науковим підґрунтям такого ствердження стало відмежування оперативно-розшукової науки від криміналістики та кримінального процесу. Іншою дуже значною подією в розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності стала концепція про необхідність розмежування у правовідносинах двох аспектів: процедурного, що встановлює правові рамки застосування засобів і методів оперативно-розшукової діяльності і регулює правовідносини, в яких вона здійснюється; і організаційно-тактичного (перелік відповідних рекомендацій щодо оптимальності та ефективності здійснення оперативно-розшукових заходів).

3. Період 1990-2012 рр., характеризується обґрунтуванням та формуванням концепції про необхідність вивчення теорією оперативно-розшукової діяльності закономірностей віддзеркалення оперативно-значущої інформації в довкіллі і процесу її документування.

Теоретичний розвиток цієї концепції став можливим завдяки використанню в оперативно-розшуковій науці основних філософських положень про відсутність принципово невідбиваних явищ у об'єктивному світі. Ці властивості віддзеркалення проявляються в тому, що інформація виникає з моменту прояву кримінальної активності і відбивається протягом усього часу її функціонування. Вона виникає неминуче, і сам процес її виникнення має закономірний характер.

Після розпаду СРСР розвиток теорії ОРД пішов окремо у державах СРСР. У Російській федерації було здійснено низку теоретичних досліджень щодо формування сучасного погляду на сутність теорії оперативно-розшукової діяльності, її об'єкта та предмета (В.І. Єлинський, В.Є. Емінов, Ю.Ф. Кваша, І.О. Клімов, О.Г. Маркушин, В.С. Овчинський, К.В. Сурков, А.Ю. Шумілов, Н.П. Яблоков).

В Україні основний напрямок досліджень був прикладний, однак проблеми розвитку теорії ОРД щодо її об'єкта та предмета здійснено у низці наукових та науково-методичних робіт, практично в усіх докторських дисерта-

ціях (Антонов К.В., Білічак О.А., Біляєв В.О., Василичук В.І., Воронов І.О., Горбачевський В.Я., Грібов М.Л., Долженков О.Ф., Захаров В.П., Кислий А.М., Козаченко І.П., Крутов В.В., Мінченко С.І., Мовчан А.В., Никифорчук Д.Й., Орлов Ю.Ю., Ортинський В.Л., Погорецький М.А., Пчолкін В.Д., Сакал В.М., Саакян М.Б., Сергєєва Д.Б., Серєда Г.П., Сервецький І.В., Снігерьев О.П., Татаров О.Ю., Тарасенко В.Є., Тарасенко Р.В., Топчій В.В., Халілев Р.А., Халімон С.І., Хараберюш І.Ф., Цимбал П.В., Шелухін М.Л., Шендрик В.В., Юхно О.О., Яценко В.А. (12.00.12 – філософія права) та ін., а також значного про шарку кандидатських робіт, захищених представниками МВС України та інших правоохоронних органів України (практично у 80 % від усього обсягу захищених дисертацій розглядаються теоретичні питання, які розширюють коло поглядів на зміст теорії ОРД, її парадигми та концепції оперативно-розшукової практики).

У 2000 р. виходить монографія авторського колективу Э.А. Дидоренка, А.А. Кириченка, Б.Г. Розовского «Процесуальний статус ОРД в карному судочинстві». У ній уперше в Україні робиться спроба досліджувати і визначити процесуальний статус ОРД в карному судочинстві після законодавчої її регламентації.

На початку 2010 року сформувався перехідна парадигма оперативно-розшукової діяльності, що визначала формування проактивної моделі оперативно-розшукової діяльності. Загальним підґрунтям моделі був постулат верховенства права та забезпечення безпеки держави та прав і свобод людини завдяки здійсненню негласних пошукових заходів, спрямованих на виявлення та розкриття злочинів на основі принципів конспіративності та наступальності в отриманні оперативно-значущої інформації з використанням законів, розповсюдження інформації у соціальних системах.

З прийняттям у 2012 році новітнього КПК фактично змінилися погляди на зміст та сутність теорії та практики ОРД. Окремо формується приватна теорія «Здійснення негласних слідчих (розшукових) дій суб'єктами ОРД», яка фактично є реалізацією частини негласного поліцейського розслідування у межах кримінального провадження. До предмета науки віднесена оперативно-розшукова – доктрина-концепція-політика-стратегія. Фактично оперативно-розшукова наука знаходиться на прогностичному етапі свого розвитку. Основним змістом якого повинно стати виявлення можливостей самої оперативно-розшукової науки, корегування її предмету та теоретичної парадигми відповідно до вимог поступової еволюції процесуальної та оперативно-розшукової діяльності до європейської моделі протидії злочинності.

1. Кедров Б.М. История науки и принципы ее исследования / Б.М. Кедров // Вопросы философии. 1971. № 9. С. 76-89.

2. Посошков И.Т. Книга о скудности и богатстве и другие сочинения / ред. и комментарии Б.Б. Кафенгауза. М., 1951. 64 с.

3. Jagemann L. Handbuch der gerichtlichenUntersuchungskunde. Bd. 1. Frankfurt a. M. 1838. 1755p.

4. Jagemann L. Handbuch der gerichtlichenUntersuchungskunde. Bd. 2. Frankfurt a. M. 1841. 455 p.

5. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. М.: ЛексЭст, 2002.
6. Баршев Я. И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству: / Сочинение ординарного профессора уголовных и полицейских законов в императорском Санкт-Петербургском университете доктора прав Я. Баршева 1841 г. / научн. ред. В.В. Крылов. М. : ЛексЭст, 2001. 240 с.
7. Линовский В. А. Опыт исторических изысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России: Сочинение профессора Ришельевского лицея Владимира Линовского 1849 г. / научн. ред. В.В. Крылов. М. : ЛексЭст, 2001. 222 с.
8. Квачевский А.А. Об уголовном преследовании, дознании. СПб., 1908. 240 с.
9. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. – СПб., 1914. 320 с.
10. Раймонд Фосдик Организация полиции в Европе / Под редак. Проф.. П.И. Люблинского. Петроград: Издание Петроградского городского самоуправления, 1917. С. III-IX, 176-238.
11. Егоров Н.Ю. Российская полицейстика в лицах: Иван Трофимович Тарасов // Genesis: исторические исследования. 2015. № 6. С.801-812.
12. Снигерев И.М. О сыске: опыт исследования приемов, способов и средств к раскрытию истины происшествий. Касимов, 1908. С. 177–221 / Антологія сиску : у 14-ти т. / відп. ред. : Ю.І. Римаренко, В.І. Кушерець. К. : Знання України, 2005. т. 1: Документи та матеріали з кримінального сиску (1397 – 1918) / Упоряд.: Ю.І. Римаренко, В.М. Чисніков, І.Р. Шинкаренко та ін. 596 с.
13. Якимов И.Н. Криминалистика / И.Н. Якимов. М., 1925. 88 с.
14. Антологія наукового забезпечення оперативно-розшукової діяльності: Том I (за матеріалами аналізу дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 1992-2015 роки) : монограф. / І.Р. Шинкаренка В. В. Дараган, В. В. Єфімов, О.В. Кириченко, С.М. Мороз / за заг. ред. проф. І.Р. Шинкаренка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч.1. 655 с.
15. Шаров В.П. Принципы и методы агентурной разработки: пособие для работников БХСС / под. Ред. А.Г. Галкина. Москва: Высшая школа НКВД СССР, 1944. 118 с.
16. Колесниченко А.И. О соотношении доказывания и ОРД. М.: МГУ, 1963. 78 с.
17. Белкин Р.С. Собираение доказательств и оценка доказательств. Сущность и методы. М.: Наука, 1966. 264 с.
18. Курашвили Б.Г. Общие вопросы теории оперативного исследования: Дис. на соискание уч. ст. к.ю.н.: 12.00.09. М. ВШ КГБ при СМ СРСР, 1968. 180 с.

Шраго А.О.

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки ФПФПКП Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У ЗБУТІ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННІ ПОРНОГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ МЕРЕЖЕЮ ІНТЕРНЕТ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Кримінальна ситуація в державі продовжує неухильно загострюватись, що супроводжується істотною трансформацією злочинності, ускладненням її структури, зростанням відносно нових видів кримінально каранних діянь, серед яких не останнє місце займає збут та розповсюдження порнографічної